

DE LICHENEN-EXCURSIE NAAR ZUID-LIMBURG IN 1979

door H. Sipman en M. Brand

Op 22 en 23 september 1979 werd de lichenologische najaarsexcursie van de Bryologische en Lichenologische Werkgroep gehouden in Zuid-Limburg, in het krijtland. Dit gebied is al lang vermaard om zijn botanische rijkdom. Maar dat is vooral vanwege de hogere planten. Dat deze rijkdom ook geldt voor de mossen, heeft onze Werkgroep kunnen ervaren tijdens meerdere excursies. Over de lichenen is veel minder bekend, en dat voornamelijk over epiphytische en terrestrische, door o.a. het WHEN-onderzoek (de Wit 1976), het kalkgraslandenonderzoek van Diemont en Barkman (1953) waarbij Maes Geesterman de lichenen determineerde, en de werkgroepexcursie van voorjaar 1974 (Sipman & Brand 1975). Tijdens individuele excursies was gebleken dat ook epilithische standplaatsen er interessante lichenen herbergen, vandaar dat deze de nadruk kregen op onze excursie.

Deelnemers waren Pieter Bogaers, Rienk-Jan Bijlsma, Maarten en Dieuwke Brand, Nan Ernste, dhr. Lips, Jelle Rozema met introducés, Harrie Sipman en Eddy Vaes met Loe Vander Eycken. Onze basis was een kleine camping in een dalletje bij het dorp Bemelen.

Het belangrijkste substraat waarop we naar lichenen

zochten was het tufkrijt, vaak mergel genoemd, een gesteentesoort die in ons land alleen in Zuid-Limburg voorkomt. Van deze steensoort hebben we (half)natuurlijke rotsen bekeken op de Bemelerberg, "kunstmatige rotsen" in de verlaten groeves van de Schiepersberg en de Karstraat, eruit opgetrokken muren bij kasteel Schaloen en Noorbeek, en losse steenbrokken in grasland op de Wrakelberg. Verder werden nog epilieten bekeken op een betonnen muurtje, en epiphyten op o.a. *Ulmus*, *Fraxinus*, *Salix*, bij kasteel Oost en bij Waterop.

Het is moeilijk om aan te geven welke vondsten als bijzonder aangemerkt moeten worden, omdat van veel epilithische lichenen in Nederland de verspreiding nog slecht bekend is. Aannemelijk is dat de volgende soorten wel tot Zuid-Limburg beperkt zijn, en vermoedelijk het enige voorkomen in ons land betreffen: *Catapyrenium lachneum*, *C. micheli*, *Endocarpon pusillum*, *Fulgensia fulgens*, *Hymenelia prevostii*, *Lecidea metzleri*, *Petractis clausa* en *Squamaria cartilaginea*. Nieuw voor Nederland zijn in ieder geval: *Opegrapha rupestris* (zie opmerking), *Staurothele hymenogonia*, *Verrucaria* cf. *gyssophila*, *V. murina* var. *pusilla*. Van de epiphytische *Parmelia flaventior* is al langer bekend dat hij in Nederland tot Zuid-Limburg beperkt is (Maas Geesteranus 1947, p. 167-170, als *P. andreana*).

De soortenlijst werd samengesteld uit opgaven van Maarten Brand en Harrie Sipman en gegevens van Maarten Brand uit 1974. Een onderstreping betekent dat materiaal van de betreffende vondst bewaard wordt.

Literatuur:

- Barkman, J.J. 1953 De kalkgraslanden van Zuid-Limburg. B. De Cryptogamen. Publ. Natuurhist. Genootsch. Limb. reeks 6: 21-30.
- Maas Geesteranus, R.A. 1947 Revision of the lichens of the Netherlands I. Parmeliaceae. Blumea 6: 1-199.
- Sipman, H. & M. Brand 1975 De Lichenen (van de voorjaarsexcursie naar Zuid-Limburg). Duxhaumiella 5: 20-25.
- de Wit, T. 1976 Epiphytic Lichens and Air Pollution in The Netherlands. Biblioth. Lichenol. 5.

de vindplaatsen:

1. Bemelen. IVON 62-21,32. Retonnen muurtje bij de kerk.
2. Bemelerberg. IVON 62-21,32. Tufkrijtrotten rond ondergrondse groeve-ingangen in kalkgrasland 0 van de weg naar Berg.
3. Wrakelberg, NO van Wijre. IVON 62-23,32. Stenen op kalkgraslandhelling.
4. Karstraat bij Ransdaal. IVON 62-23,22. Rotswandje in oude kalksteengroeve, thans weiland.
5. Kasteel Oost bij Valkenburg. IVON 62-22,13. Romen in kasteeltuin, vooral Juglans.
6. De Drie Beeldjes bij Valkenburg. IVON 62-22,23. Romen, vooral Humus.
7. Kasteel Schaloen bij Valkenburg. IVON 62-22,23. Muurtje langs toegangbrug.
8. Schiepersberg bij Cadier en Keer. IVON 62-21,53. Beschutte, op het zuiden geëxponeerde tufkrijtwand in diepe groeve.
9. Noorbeek. IVON 62-41,25. Muurtje rond de kerk, en kerkmuren.
10. Gulpdal bij Waterop. IVON 62-32,44/54. Weiland langs de Gulp bij weggetje naar Karsveld; knotwilgen bij de beek, knotessen en *Acer pseudoplatanus* tussen weilanden.

Lichenenlijst Zuid-Limburg 1979

<i>Agonimia tristicula</i>	9 (steriel)
<i>Arthonia fusca</i>	$\frac{0}{4}$
<i>lapidata</i>	$\frac{4}{5}$ op Juglans
<i>radiata</i>	$\frac{5}{1279}$
<i>Aspicillia calcarea</i>	1 2 7 9
<i>contorta</i>	2 7 8
<i>subcircinata</i>	$\frac{2}{29}$
<i>Pacidia egenula</i>	$\frac{2}{2789}$
<i>sabuletorum</i>	$\frac{2}{35610}$
<i>Buellia punctata</i>	$\frac{3}{2}$
<i>Caloplaca aurantia</i>	2
<i>citrina</i>	1 2 3 7 8 9
<i>decepiens</i>	1 $\frac{2}{9}$
<i>heppiana</i>	2 $\frac{7}{9}$

Caloplaca obscurella	<u>10</u>	steriel, op Fraxinus
rudorum	9	
saxicola	2 9	
teicholyta	1 2 7 8	(c. ap.)
velana	<u>2</u>	
Candelariella aurella	1 8	
reflexa	10	
vitellina	<u>10</u>	
Catapyrenium lachneum	<u>2</u>	
michelii	<u>2</u>	
Catillaria chalybeia	<u>8 9</u>	
lenticularis	<u>2</u>	
Collema crispum	<u>2 8 9</u>	
limosum	<u>2</u>	
tenax	8	
Diplotomma epipolium	2 9	
Endocarpon pusillum	<u>2 8</u>	
Fulgensia fulgens	<u>2</u>	
Hymenelia prevostii	<u>2</u>	
Lecania erysihe	2 3 7 8	
Lecanora albescens	2 7 9	
carpinea	5 Juglans	10
chlarotera	5 Juglans	10
conizaeoides	6	
dispersa	1 2 3 8 9	
expallens	5 6 <u>10</u>	
"flotowiana"	1 7	
hageni	1	
muralis	1 9	
Lecidea metzleri	<u>2 3</u>	
monticola	<u>2</u>	
Lecidella elaeochroma	<u>10</u>	
stigmatea	1 2 7	
Lepraria incana	5 8 10	
Leptogium schraderi	<u>2</u>	
subtile	<u>2</u>	
Opegrapha atra	5 Juglans	
rupestris	<u>2</u>	Nieuw voor Nederland
Parmelia acetabulum	6	
flaventior	6	

<i>Parmelia subrudecta</i>	10
<i>tiliacea</i>	6
<i>sulcata</i>	5 10
<i>Peltigera rufescens</i>	2
<i>Petractis clausa</i>	<u>3</u> (gevonden door M.B. in 1974)
<i>Phaeophyscia orbicularis</i>	<u>1 5 6 9 10</u>
<i>Phlyctis argena</i>	5 6 10
<i>Physcia adscendens</i>	5 9
<i>dubia</i>	9 <u>10</u>
<i>tanella</i>	9 <u>10</u>
<i>Physconia grisea</i>	1 6 9 10
<i>Placynthium nigrum</i>	2 7 9
<i>Polyblastia albida</i>	<u>2</u>
<i>dermatodes</i>	<u>4</u>
<i>Protoblastenia rupestris</i>	2 8 9
<i>Rinodina gennarii</i>	1 9
<i>Sarcosagium campestre</i>	<u>9</u>
<i>Sarcogyne regularis</i>	<u>3</u> 8
<i>Squamarina cartilaginea</i>	<u>2</u>
<i>Staurothele hymenogonia</i>	<u>4</u> Nieuw voor Nederland
<i>Thelidium incavatum</i>	<u>3</u>
<i>olivaceum</i>	<u>3</u>
<i>Toninia coeruleonigricans</i>	2 7 9
<i>Verrucaria floerkeana</i>	<u>3</u>
<i>cf. gypsophila</i>	<u>3</u> Nieuw voor Nederland
<i>hochstetteri</i>	2 8
<i>macrostoma</i>	8 9
<i>muralis</i>	<u>2 3 4 8 9</u>
<i>murina</i> var. <i>pusilla</i>	<u>3</u> Nieuw voor Nederland
<i>nigrescens</i>	2 <u>3 7 8 9</u>
<i>sp.</i>	<u>2 3 8</u>
<i>Xanthoria aureola</i>	9
<i>candelaria</i>	9 <u>10</u>
<i>parietina</i>	1
<i>polycarpa</i>	9 10

Opmerking bij *Opegrapha rupestris*, door Maarten Brand

Door de wijziging van de nomenclatuur-regels op het Botanisch Congres in Sydney 1981 ligt de naam van deze soort nu vast, ongeacht of hij al dan niet gelicheniseerd is. Volgens de oude regels, met 1821 als startingspunt voor de niet-gelicheniseerde fungi, zou hij *O. persoonii* (Ach. ex Gray) Chev. moeten heten wanneer hij als niet-gelicheniseerd beschouwd wordt. Maar onder *O. persoonii* wordt door Redinger (overgenomen in Poelt, 1969, p. 422) een andere soort verstaan. Een beschrijving van deze soort vindt men bij Keissler (1930) onder *Lecioglyphia centrifuga* en *L. parasitica*.

Opegrapha rupestris vormt onregelmatige samengedrongen lirellen, die lijken op de gyrose apotheciën van *Sarcogyne simplex*. Hij groeit parasitair op vnl. endolithische *Verrucaria*'s, op de Romelerberg op *V. muralis*. Onder de apotheciën vindt men dan nog vaak de gedege-nerede peritheciën van *V. muralis*. Het thallus met de algen wordt kennelijk "overgenomen" van de gastheer: er is geen overgang tussen eigen thallus en dat van de gastheer te zien, en zeker sterft het laatste niet af, zoals bij sommige lichenen-parasieten het geval is, het lijkt er eerder op alsof *O. rupestris* met de algen van *V. muralis* een nieuw lichenen vormt.

De sporen van *Opegrapha rupestris* zijn 4-cellig, en bij ons materiaal 15-17 x 5,5-6 μm , met buiten de eigenlijke wand een hyaliene halo. Bij oudere sporen komt op de buitenrand van die halo een bruine korreling, bij nog oudere sporen is de hele wand bruin, oppervlakkig fijnkorrelig en zonder halo. Dit is nogal ongebruikelijk bij *Opegrapha*, maar ik heb het bij verschillende collecties aangetroffen, inclusief het type van *O. rupestris* uit het herbarium van Persoon, dat bewaard wordt in het Rijksherbarium.

Op de Romelerberg vonden we de soort in het meest oostelijke deel, op een enigszins beschaduwde, loodrechte tufkrijt wand met weinig lichenen en slecht ontwikkelde, groenige *V. muralis*. Later vond ik de soort ook in

Deetgum (Friesland) op een kerkhofmuurtje, ook op *Verrucaria muralis*, en ook ken ik hem van een betonnen bunker op het duitse waddeneiland Juist, zodat we kunnen aannemen dat de soort wel meer zal voorkomen.

Keissler, K. von 1930 Die Flechtenparasiten, in: L. Rabenhorst, Kryptogamenflora, 2 Aufl., Bd. 8.
Poelt, J. 1969 Bestimmungsschlüssel europäischer Flechten. Verlag J. Cramer, Lehre.